

Коляда Н. М. Дитячий рух як соціально-педагогічна категорія: поняттєво-категоріальний аналіз / Н. М. Коляда // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та інші. – Умань : ФОП «Жовтий», 2014. – Вип. 48. – С. 272–280.

УДК (477)(043.3)

Н. М. Коляда

д. пед. н., доц., доцент кафедри соціальної педагогіки,
соціальної роботи та історії педагогіки Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини

**ДИТЯЧИЙ РУХ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА
КАТЕГОРІЯ: ПОНЯТТЄВО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

**Коляда Н. М. Дитячий рух як соціально-педагогічна категорія:
поняттєво-категоріальний аналіз**

У статті схарактеризовано дитячий рух як соціально-педагогічну категорію. З'ясовано, що розробка дитячого руху як актуальної проблеми соціально-педагогічної науки потребує визначення його поняттєвого апарату. Проте спеціальних наукових праць, присвячених дослідженню і визначенню поняттєвого апарату дитячого руху, поки що немає. Автор здійснив аналіз тих трактувань основних дефініцій, які найбільш точно і вдало розкривають сутність, структуру та особливості дитячого руху як соціально-педагогічного явища та запропонував авторське визначення досліджуваного феномену.

Ключові слова: дитячий рух, дитяча організація, дитяче об'єднання, структура дитячого руху, соціально-педагогічне явище.

**Коляда Н. Н. Детское движение как социально-педагогическая
категория: понятийно-категориальный анализ.**

В статье охарактеризовано детское движение как социально-педагогическую категорию. Выяснено, что разработка детского движения как актуальной проблемы социально-педагогической науки требует определения его понятийного аппарата. Однако специальных научных работ, посвященных исследованию и определению понятийного аппарата детского движения, пока нет. Автор провел анализ тех трактовок основных дефиниций, которые наиболее точно и удачно раскрывают сущность, структуру и особенности детского движения как социально-педагогического явления и предложил авторское определение

исследуемого феномена.

Ключевые слова: детское движение, детская организация, детское объединение, структура детского движения, социально-педагогическое явление.

Koliada N. N. Children's movement as a social and educational category: conceptual-categorical analysis.

In this paper are characterized children's movement as a social and educational category. It is shown that the development of children's movement as an actual problem of social and educational science requires defining its conceptual apparatus. However, specific research papers devoted to the study and definition of the conceptual apparatus of baby movement yet. The author carried out an analysis of the basic definitions of treatments that most accurately and successfully reveal the nature, structure and features of the movement as a social and educational events and suggested the author's definition of the investigated phenomenon.

Key words: baby movement, children's organizations, children's association, the structure of children's movement, social and educational phenomenon.

У сучасній науці простежується тенденція до узгодження основних підходів щодо розуміння природи, сутності, принципів побудови та функціонування дитячого руху – форми самоорганізації дитячої соціальної активності, процесу соціально-педагогічної співпраці рівнозначних суб'єктів соціальної дії (діти та дорослі), спрямованої на соціалізацію, соціальне виховання, соціально-педагогічну підтримку дитини, захист її прав, розвиток інтересів, реалізацію задумів тощо [6, с. 274]. У цьому контексті важливим є аналіз та узагальнення поняттєво-категоріального аспекту дослідження означеного явища.

Аналіз сучасних підходів до визначення категорії „дитячий рух” дав змогу виявити низку пов'язаних з цим проблем. По-перше, однією з проблем при визначенні поняття „дитячий рух” є його часткове (а іноді повне) ототожнення з молодіжним рухом. Так, відповідаючи на питання „Чи існує дитячий рух незалежно від молодіжного, чи його слід вважати складовою частиною?”, більшість сучасних вітчизняних дослідників переконані, що дитячий рух, хоч і має певну самостійність, утім, є

складовою молодіжного руху. Крім „розмитості” вікових меж при визначенні понять „діти” та „молодь” є й інші чинники, які вносять певні суперечності у розмежування дитячого та молодіжного рухів. Все це позначається і на недосконалому поняттєвому апараті дитячого руху у вітчизняній теорії та практиці.

Розробка дитячого руху як актуальної проблеми соціально-педагогічної науки потребує визначення його поняттєвого апарату. Проте спеціальних наукових праць, присвячених дослідженню і визначенню поняттєвого апарату дитячого руху, поки що немає.

Окремі сучасні дослідники (переважно російські) пропонують визначення понять „дитячий рух”, „дитяче об’єднання”, „дитяча організація”, „дитяче громадське об’єднання”, „дитячий громадський рух”. Враховуючи, що поняттєвий апарат дитячого руху, розроблений в роки моноідеології, не відповідає сучасним вимогам, дослідники намагаються дати більш незалежні, деполітизовані трактування цього поняття.

Мета статті – схарактеризувати дитячий рух як соціально-педагогічну категорію, визначити його сутність та структуру.

Зупинимося на аналізі тих трактувань основних дефініцій, які найбільш точно і вдало розкривають сутність дитячого руху як соціально-педагогічного явища.

Так, дослідники В. Кудинов, Л. Кузнецова, І. Нікітін трактують дитячий рух як конкретно-історичне явище, стан „інституційної організованості дітей” [3, с. 63]. К. Дмитрієнко, Г. Іващенко, Р. Литвак, М. Кульпедінова, Е. Мальцева звернули увагу на його виховну сутність, соціально-педагогічну природу. Водночас, В. Луков, О. Титова, Т. Трухачова співвіднесли дитячий рух із формою вияву активної діяльності дітей і підлітків, „системою, орієнтованою на реалізацію якої-небудь ідеї, пов’язаної зі змінами соціальної дійсності” [3, с. 60–63]. У

дослідженні Л. Алієвої дитячий рух визначається як об'єктивно-суб'єктивна соціально-педагогічна реальність, що усвідомлюється державою і суспільством як особливий, конкретно історичний, соціально-педагогічний феномен, теоретично і емпірично осмислене прогнозоване явище, суб'єкт сучасного виховного простору [1, с. 22; 3, с. 60–62].

На думку О. Титової, поняття „дитячий рух” може вживатися в декількох значеннях, що відображають різномасштабні явища. У загальному значенні під дитячим рухом розуміється сукупність дій усіх дитячих громадських об'єднань і організацій, створених у регіоні. Проте в рамках цього загального соціального явища вона бачить специфіку окремих видів дитячого руху, що відрізняються передусім змістом і спрямованістю діяльності певного типу об'єднань і організацій (дитячий екологічний рух, комунарський рух і под.). Сюди можна віднести і піонерський рух, і дитячий комуністичний рух [3, с. 63]. На думку М. Басова, у визначеннях, запропонованих О. Титовою, мова йде справді про дитячий рух, дитячі об'єднання; відзначається відсутність тенденцій на політизованість понять, не повторюються широко використовувані раніше у визначеннях ідеологічні штампи; дослідниця обґрунтовує своє розуміння проблеми, розкриває сутність усього нового, що з'явилося в дитячому русі останніми роками [2, с. 33].

У контексті нашого дослідження заслуговують на увагу ряд вітчизняних наукових, навчальних і навчально-методичних видань, які повністю або частково присвячені питанням науки про дитячий рух, зокрема, її поняттєво-категоріальному апарату [4, с. 12; 5, с. 4]. Однак, вони містять окремі визначення понять, які є досить суперечливими. Наприклад, у книзі „Українські дитячі та молодіжні громадські організації”, на нашу думку, є не досить коректним підхід до класифікації дитячих формувань: „...дитячі організації, які зараз існують в Україні,

можна поділити на дитячі об'єднання і дитячий рух" [11, с. 21]. Тобто дитячий рух розглядається не як родове поняття, а як видове до його структурної частини – дитячого об'єднання. Далі автори трактують поняття „дитячий рух” через поняття „дитяче об'єднання”, тобто їхню сукупність: „Дитячий рух – це сукупність дій та діяльності усіх дитячих (у тому числі підліткових та юнацьких) об'єднань, які існують у регіоні” [11, с. 21]. Загалом автори визначають дитячий рух як загально-соціальне явище (наприклад, дитячий рух в Україні), що має свою специфіку (зміст та спрямованість діяльності) при цьому розрізняючи дитячий екологічний рух, скаутський рух, комунарський рух та ін. До дитячих громадських об'єднань автори відносять різні організації, спілки, клуби, товариства, команди, загони, а також асоціації (федерації) [11, с. 21].

Із сучасних вітчизняних видань також заслуговує на увагу словникове видання „Робота соціального педагога з дитячими та молодіжними організаціями” (2007), в якому вміщено ряд визначень, дотичних до поняття „дитячий рух” та його похідних (громадська організація, громадський рух, громадське об'єднання, дитячі громадські об'єднання, дитячі громадські організації) [8, с. 17–18, 24].

Серед напрацювань сучасних учених–представників соціокінетики, що стосуються *методичної системи дитячого руху*, заслуговують на увагу праці М. Басова „Методическая система пионерства”, „Система деятельности пионерской организации в теории и методике детского движения”, „Методическая система пионерства” [10, с. 39–42], Т. Трухачової „Методическая система пионерства: сложное образование” [10, с. 43–63], І. Аванесян „Коммунарская методика и коммунарское движение: педагогические основы” [10, с. 64–68], Р. Соколова „Коммунарская методика и коммунарское движение: судьба субкультурного феномена” [10, с. 69–107] та ін.

Відповідно до визначення, поданого у словнику „Детское движение” (Москва, 2005), методична система дитячого (піонерського) руху – це „... органічний блок загальної системи діяльності піонерської організації, науково-методична база створення та ефективного функціонування специфічної виховної системи дитячої громадської організації; педагогічна, соціально-політична, виховна реальність” [3, с. 158].

Таким чином, аналіз різних трактувань поняття „дитячий рух” дає змогу стверджувати, що єдиного з-поміж них, яке відповідає вимогам розвитку сучасної теорії і практики, нині немає. Проте загальні підходи до проблеми знайдені: по-перше, майже всі дослідники зійшлися на думці про те, що дитячий рух є частиною єдиного соціального руху; по-друге, поняття „дитячий рух” ширше за поняття „дитяче об’єднання” і „дитяча організація”.

Загалом автори називають такі ознаки дитячого руху: різноманітність співтовариств; демократичність відносин; спільні дії дітей і зацікавлених дорослих; спрямованість на реалізацію якоїсь ідеї (цілі), пов’язаної зі зміною соціальної дійсності або свого статусу в суспільстві; самодіяльність; орієнтованість на задоволення різноманітних інтересів підлітків і дорослих [2, с. 29–30]. Таке трактування понять відрізняється від уже відомих розкутістю поглядів на дитячий рух, свободою від моноідеології, від традиційно заполітизованих колишніх визначень, які довгі роки створювалися в директивних партійних документах.

У процесі обґрунтування поняттєвого апарату нашого дослідження однією з перших операцій з термінами дитячого руху стало виявлення так званих *основних і базових понять*, згрупованих за принципом їх фундаментальності, значущості для цієї галузі знань. При цьому такий підхід має міждисциплінарний характер і його застосування не суперечить специфічним особливостям історії дитячого руху [2, с. 37].

У такому контексті важливими завданнями нашого дослідження є

встановлення співвідношення понять „дитячий рух”, „дитяча організація”, „дитяче об'єднання”, з'ясування сутності різновидів дитячого руху (зокрема, поняття „дитячий громадський рух”) та ін. Відповідь на ці та інші питання дадуть нам змогу з'ясувати особливості становлення та розвитку дитячого руху як соціально-педагогічного явища в хронологічних межах дослідження та відповісти на питання: чи можна вважати дитячим рухом прояв дитячої громадської активності на початку ХХ ст.? Чи доречно говорити про наявність дитячого руху у 20–30-х роках ХХ ст.? Чи можна назвати дитячий рух цього періоду громадським? та ін.

З метою з'ясувати сутність різновиду дитячого руху (об'єднання, організації) – *дитячого громадського руху* (об'єднання, організації) та його співвіднесення з основною дефініцією („дитячий рух”) ми проаналізували різні погляди на трактування цього поняття.

Серед інших заслуговує на увагу підхід Е. Мальцевої, яка виділяє три ознаки відношення поняття „громадський” стосовно дитячого руху (об'єднання, організації): 1) громадський – це те, що не підкоряється державі і системі освіти, що не є частиною освітньої системи (школи, позашкільних установ), але що має (за певних умов, зафіксованих у Законі) підтримку держави, а значить – підтримку школи та інших освітніх структур; 2) громадський – це те, що ініціюється знизу – дітьми і дорослими, які розділяють загальну соціальну ідею; 3) громадський – це спрямоване на перетворення навколишнього життя, тобто має суспільно значущий сенс, приносить користь людям [7, с. 71–72].

У цьому контексті дитячий рух у хронологічних межах нашого дослідження (початок ХХ ст. – середина 30-х років ХХ ст.) має частково громадський характер, оскільки вираження першої ознаки (належність до державних структур) на різних етапах суспільного розвитку мало змінний характер.

Не менш важливим для будь-якого наукового дослідження та обґрунтування його теоретико-методологічних засад є класифікація (типологія) досліджуваного явища. У цьому плані заслуговують на увагу напрацювання сучасних дослідників, які здійснили класифікацію дитячого руху за такими ознаками: за територіальною ознакою – дитячий рух в масштабах держави, в масштабах регіону, в масштабах міста або району; за віковою ознакою – дитячий, дитячо-юнацький, молодіжний рух; за спрямованістю діяльності – дитячий екологічний, комунарський, скаутський, піонерський, військово-патріотичний рух [3, с. 64–65].

Стосовно вивчення розвитку дитячого руху в хронологічних межах нашого дослідження зауважимо, що спробу класифікувати досліджуване соціально-педагогічне явище ми здійснили не на всіх етапах його розвитку, оскільки з часом дитячий рух набув форми піонерського руху у вигляді діяльності однієї єдиної організації – піонерської.

Таким чином, у поняттєвому аспекті категорія „дитячий рух” є досить різноманітною та різнорівневою. Тому постала потреба у процесі аналізу поняттєво-категоріального апарату дослідження систематизувати різні підходи до визначення поняття „дитячий рух” (об’єднання, організації як його структурних частин) з метою обґрунтування власного трактування досліджуваного соціально-педагогічного явища. Здійснивши аналіз різних опрацьованих нами підходів ми дійшли висновку, що нині в науковій літературі *дитячий рух* розглядається як *явище соціальне, психологічне та педагогічне*.

У *соціальному сенсі* дитячий рух розглядається як вид соціального руху – „... спільні дії різних соціальних демографічних, етнічних груп, яких об’єднують загальні цілі – змінити свій соціальний статус; загальні цінності (революційні або консервативні, руйнівні або позитивні); загальна система норм, що регулюють і регламентують поведінку його учасників” [3, с. 64].

Як показав аналіз різних визначень, соціальні сенси закладені у всіх визначеннях досліджуваних понять (Л. Алієва, А. Кирпичник, Д. Лебедев, Т. Трухачова та ін.), відповідно до яких дитячий рух (об'єднання, організація) – це: об'єктивний вияв закономірності цивілізаційно-антропологічного розвитку людського суспільства; суб'єктивна соціальна реальність суспільного устрою, в якій відбилася найбільш прогресивна суспільно-політична самодіяльність підростаючого покоління; конкретно-історичний стан інституційної організованості дітей і підлітків, що характеризується наявністю і динамікою різного типу добровільних співтовариств, об'єднань, організацій, формувань; складова соціального руху, що репрезентує спільні дії дітей і дорослих, які об'єдналися з метою напрацювання соціального досвіду; одна з форм соціальної активності дітей і підлітків; спосіб освоєння дітьми світу і впливу на нього шляхом колективної діяльності в колі однолітків; соціальний різновид малої групи, що функціонує як соціальна організація; сукупність координованих сумісних дій особливої соціально-демографічної групи дітей, що об'єднуються з допомогою дорослих у різного роду формування з метою зміни свого статусу і становища в суспільстві для досягнення своїх інтересів, для саморозвитку і освіти, для активної участі в суспільному житті; спосіб реалізації можливості дітей брати участь в обговоренні нагальних проблем їхнього життя і життя суспільства, організувати дії щодо поліпшення навколишнього світу.

Узагальнюючи наведені трактування, можна стверджувати, що дитячий рух (об'єднання, організація) – явище соціальне.

Дитячий рух одночасно розглядають і як *психологічну категорію*. У поняттях „дитячий рух” („об'єднання”, „організація”) відбиті психологічні механізми самореалізації особистості, а також психологічні особливості групової взаємодії, що є галуззю психології, зокрема – соціальної психології. З цих позицій дитячий рух розглядається як:

психологічне середовище становлення і розвитку особистості підлітка; можливість саморозкриття особистості в середовищі, де дитина найбільш комфортно себе почуває; спосіб задоволення потреби дітей в об'єднанні; можливість самозахисту, самоствердження, самовизначення себе як особистості; мала група – соціально-психологічна спільність, що має вільно сформовану організаційну структуру, демократичну ієрархію „дорослий – дитина” і активні особисті соціальні відносини, що здійснюються в ролях, зміст яких формує взаємодія всередині групи [7, с. 64].

На нашу думку, дитячий рух (об'єднання, організація) насамперед є *педагогічною категорією* – в межах педагогіки, зокрема, соціальної педагогіки та її об'єкта – соціального виховання. Проте у визначеннях поняття „дитячий рух” („об'єднання”, „організація”), запропонованих сучасними науковцями, переважають соціальні сенси і лише в небагатьох (Л. Алієва, А. Кирпичник, Д. Лебедев, А. Малиновський, Т. Трухачова та ін.) педагогічний сенс означеного соціально-педагогічного явища знаходить більш-менш чітке вираження [3, с. 59–65].

Як показав аналіз, у деяких визначеннях наголошується на спрямованості виховання в дитячих громадських об'єднаннях на формування ціннісних орієнтацій, світогляду, громадянської самосвідомості. Спільним для більшості трактувань, що розкривають педагогічний сенс поняття „дитячий рух” („об'єднання”, „організація”), є визнання дітей і дорослих за принципом спільності їхніх особистих і суспільних прагнень. Разом з дорослими, беручи участь у громадсько значущій діяльності, у процесі організованого спілкування, діти впливають один на одного, що створює своєрідний виховний простір. Все перераховане дає можливість розглядати аналізовані поняття („дитячий рух”, „дитяче об'єднання”, „дитяча організація”) як педагогічні.

Отже, наявність в аналізованих поняттях трьох сенсів (соціального,

психологічного і педагогічного) дає змогу дослідникам вибрати свій напрям вивчення дитячого руху.

Як показав аналіз трактувань поняття „дитячий рух”, сучасні дослідники (як вітчизняні, так і зарубіжні) розглядають *дитячий рух як соціально-педагогічну категорію* – простір соціального виховання (Е. Мальцева та ін.), соціально-педагогічну реальність, суб’єкт соціального виховання (Л. Алієва та ін.), соціально-педагогічне явище (Е. Мальцева та ін.), соціально-педагогічну систему (І. Руденко та ін.) тощо.

З погляду педагогіки, дитячий рух як стійкий, цілісний механізм, спрямований на реалізацію цілей виховання, співвідноситься з поняттям „педагогічна система”. Дослідники виділяють ряд компонентів, які характеризують дитячий рух як педагогічну систему: мета, що виражається в розвитку суб’єктності дитини; діяльність, що має творчий та розвивальний характер; методи, що відображають самодіяльне начало дитячого співтовариства; форми, представлені різноманітним спектром об’єднань дітей та дорослих [9, с. 15].

Таким чином, дитячий рух – це насамперед система, основними елементами якої виступають люди – діти і дорослі, що добровільно об’єдналися в організації, асоціації, союзи або інші види формувань (співтовариств) для досягнення певної мети, які перебувають в певних зв’язках і стосунках один з одним. Дитячий рух як систему вирізняє ряд ознак, до яких відносять: різноманітність співтовариств, що різняться за видами, віковим і статевим складом, цілями і структурою, масштабами, кількісним складом та ін.; демократичність як наслідок різноманітності, що дає змогу самим співтовариствам створювати, встановлювати і освоювати на практиці норми і процедури стосунків дорослих, дітей, дорослих і дітей; орієнтованість на задоволення різноманітних інтересів підлітків і дорослих, які добровільно покладають на себе організаторські функції у момент

створення і діяльності співтовариства (Т. Трухачова) [3, с. 59–60].

На нашу думку, на особливу увагу заслуговує інтегрований підхід до дитячого руху як відкритої соціально-педагогічної системи, що являє собою інституціональний механізм, який забезпечує функціонування дитячого громадського руху. Відкрита соціально-педагогічна система – спосіб відтворення національної культури, соціокультурної якості і стандарту життя, системи норм і зразків педагогічної взаємодії, що відображає діяльнісну сторону громадського буття дорослих і дітей [3, с. 195–196]. На думку В. Литвиновича, діяльність усіх дитячих громадських об'єднань у відкритій соціально-педагогічній системі будується з урахуванням місця проживання, соціально-педагогічного і економічного оточення, кліматичних, географічних умов і демографічної ситуації, національної культури і традицій. Відкрита педагогічна система створює передумови для формування спільності дітей і дорослих на принципах взаємодії і партнерства, співпраці і співдружності поколінь [3, с. 195–196].

У цьому контексті цікавим є багатоаспектний підхід до трактування поняття „дитячий рух” у працях І. Руденко. На основі історико-педагогічного аналізу визначень поняття „дитячий рух” вона інтегрує сутність цього явища і характеризує його як соціально-педагогічну систему, конкретно-історичну інституціональну реальність, що виражає роль дитинства у суспільстві та має освітньо-культурологічний потенціал [9, с. 15]. На її думку, особливість дитячого руху як соціально-педагогічної системи полягає в тому, що потреба участі в ньому виникає тоді, коли у індивіда, особистості, групи виникає проблемна ситуація під час реалізації власних інтересів та здібностей у взаємодії з середовищем. У цьому разі дитячий рух проявляється в особливій формі організації дитячої самодіяльності, яка набуває, з одного боку, сенсу і значення середовища власної життєдіяльності дітей, а з іншого – соціально значущої діяльності [9, с. 15].

Отже, здійснивши аналіз існуючих підходів до трактування досліджуваної категорії, у своєму дослідженні ми будемо розглядати *дитячий рух як соціально-педагогічне явище*.

Важливим моментом при обґрунтуванні поняттєво-категоріального апарату дослідження (зокрема, виявлення його основних і базових понять з метою уникнення неточностей при трактуванні основних дефініцій, дотичних до поняття „дитячий рух”), а також однією з важливих методологічних основ дослідження *дитячого руху* як соціально-педагогічного явища є встановлення його *структури*.

Структура будь-якого явища – це сукупність, будова, порядок елементів, що утворюють єдине ціле. Структура визначає якісну своєрідність цілісної системи. З метою всебічного висвітлення, ми зробили спробу встановити структуру дитячого руху як системного соціально-педагогічного явища у двох вимірах („горизонтальному” та „вертикальному”).

На думку одних науковців (Л. Алієва, А. Кирпичник, Л. Кузнєцова, Е. Мальцева, І. Нікітін, О. Титова, Г. Троцько, І. Трубавіна, Т. Трухачова, Т. Хлебнікова та ін.), дитячий рух слід розглядати як сукупність дій і діяльностей усіх дитячих (у тому числі підліткових і юнацьких) громадських об’єднань і організацій, що створені у регіоні (краю, області) або територіальній одиниці (місті, районі) [9, с. 63]. Такий підхід характеризує структуру дитячого руху у „горизонтальному вимірі” – як сукупність організаційних форм (організацій, об’єднань та інших дитячих утворень). За такого підходу основними структурними одиницями дитячого руху є: дитяча організація (дитяча громадська організація), дитяче об’єднання (дитяче громадське об’єднання). При цьому дитячий рух – це родове поняття, а об’єднання та організація – видові.

Ці ж дослідники (Л. Алієва, Р. Литвак, А. Кирпичник, Е. Мальцева,

Т. Трухачова та ін.) структурують дитячий рух у „вертикальному вимірі” відповідно до таких його складників: організаційна структура, методична система (форми і методи) діяльності, навчально-методичне забезпечення, підготовка кадрів та ін.

Як бачимо, одні й ті ж автори одночасно подають структуру дитячого руху і в „горизонтальному” і у „вертикальному вимірі”, що підтверджує складність дитячого руху як соціально-педагогічного явища, його різновимірність.

Таким чином, структурно дитячий рух як соціально-педагогічне явище ми розглядаємо у двох вимірах: „горизонтальному” (відповідно до родо-видового співвідношення організаційних форм) та „вертикальному” (з огляду на його структурні складники: організаційно-управлінський, змістовий, науково-методичний).

Здійснивши аналіз усіх підходів до трактування категорії „дитячий рух”, визначивши його структуру, особливості як соціально-педагогічного явища пропонуємо авторське визначення цього поняття. *Дитячий рух* – це цілісне складне багаторівневе динамічне відносно самостійне соціально-педагогічне явище, що охоплює взаємозалежні структурні складники (організаційно-управлінський, змістовий, науково-методичний), які забезпечують його організацію, функціонування, цілісність та залежать від характеру взаємодії об’єкта (напрям соціально-педагогічної діяльності), суб’єкта (діти) та співучасників соціально-педагогічного процесу (дорослі – організатори дитячого руху, представники громадськості та ін.).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні методологічних засад проблеми дитячого руху як соціально-педагогічного явища, форми самоорганізації дитячої соціальної активності.

Список використаних джерел

1. Алиева Л. В. Становление и развитие отечественного детского движения как субъекта воспитательного пространства. – М., 2002. – 322 с.
2. Басов Н. Ф. Научно-исследовательские аспекты исследования истории детского движения в России: Методология, историография, источниковедение (нач. XX в. – 90-е гг.). – М., 1997. – 348 с.
3. Детское движение : словарь-справочник. – изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Ассоциация исследователей детского движения, 2005. – 543 с.
4. Дитячі громадські організації. – Х. : Вид. гр. „Основа”, 2004. – 192 с.
5. Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного : довідник-посібник / Р. М. Охрімчук, Л. В. Шелестова, О. В. Кравченко та ін. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 256 с.
6. Коляда Н. М. Розвиток дитячого руху в Україні (початок XX ст. – середина 30-х років XX ст.): монографія / Н. М. Коляда. – Умань : ПП Жовтий, 2012. – 407 с.
7. Мальцева Э. А. Детская общественная организация как пространство социального воспитания подростков : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Мальцева Эсфирь Абрамовна. – Ижевск, 2006. – 420 с.
8. Работа социального педагога с детскими та молодіжними організаціями : словник-довідник / уклад. О. Д. Балдинюк. – К. : Науковий світ, 2007. – 95 с.
9. Руденко И. В. Подготовка организаторов детского движения в России (историко-педагогический анализ) : монография / И. В. Руденко ; под ред. Л. В. Алиевой. – М. : Пед. общество России, 2008. – 232 с.
10. Социокинетика : книга о социальном движении в детской среде : в 2-х частях / сост. и ред.: Т. В. Трухачёва, А. Г. Кирпичник. – М. : Ассоциация исследователей детского движения, 2000. – Ч. II. – 240 с.

11. Троцко Г. В. Українські дитячі та молодіжні громадські організації : навчальний посібник / Г. В. Троцко, І. М. Трубавіна, Т. М. Хлебнікова. – Х. : Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, 1999. – 206 с.